

BELASTINGEN IN VLAANDEREN IN HET ANCIEN RÉGIME

Wat belastingen zijn, weten alle lezers maar al te goed. Als het erop aankomt nieuwe belastingen in te voeren, weet onze overheid een grote creativiteit aan de dag te leggen. Misschien mede omdat de lijdende voorwerpen ervan soms een al even grote (grotere?) creativiteit aan de dag leggen om deze zoveel als enigszins mogelijk te ontwijken, ja zelfs te ontduiken . . . Maar in dit artikel willen we het niet hebben over dit kat-en-muis spel. Eerder willen we een overzicht in vogelvlucht geven over de belastingen in Vlaanderen door de eeuwen heen. Belastingen hebben immers in veel gevallen rechtstreeks met individuele personen te maken. Een aantal soorten belastingen kunnen dan ook voor genealogen waardevolle bijkomende informatie opleveren: hetzij over hun vermogenstoestand, hun relaties met andere personen of zelfs generaties overbruggende genealogische verbanden.

BELASTINGEN? OOI T WAREN ER GEEN . . .

Het mag voor onze lezers uit dit fin-de-millénaire, geplaagd door een myriade van belastingsdecreten, wellicht schier onvoorstelbaar lijken, maar 700 jaar geleden bezat Vlaanderen zowaar géén vast centraal overheidsbelastingstelsel. De graaf van Vlaanderen werd geacht te leven "*van het zijne*"; dus van de opbrengsten van zijn eigen domeingoederen. De steden gaven wel soms ook "vrijwillige giften" aan de graaf.

Eén en ander veranderde in 1309. Nadat Philips de Schone, koning van Frankrijk, Vlaanderen overwonnen had, eiste hij bij de vrede van Athis-sur-Orge (1305) een zware geldboete. Thomas Fini, een lombardisch bankier, werd door de graaf belast met het uitwerken van een belastingssysteem om de boete, gespreid over heel Vlaanderen, op te brengen. Eénmaal het systeem uitgekend stelde de koning van Frankrijk echter voor om van zijn boete, inmiddels dus gegoten in de vorm van het nieuw uitgewerkte belastingssysteem, af te zien in ruil voor overdracht van een gedeelte van Vlaanderen (Rijsel, Dowaaï en Orchies). De ruil ging door en het belastingssysteem werd door de koning overgedragen (*transporté*, vandaar de benaming *transport* waaronder het de geschiedenis zou ingaan) aan de graaf, die het behield voor eigen gebruik (1). Een praktisch systeem dat een continue inkomstenstroom garandeert en met eeuwigheidswaarde, gooit men toch niet zomaar weg, moet de graaf gedacht hebben.

HET TRANSPORT VAN VLAANDEREN

Het uitgewerkte belastingssysteem was essentieel een repartitiesysteem: belastingen waren *beden*, totaalbedragen gevraagd door de vorst (graaf, hertog, keizer, koning of landvoogd) en toegestaan door de Staten van Vlaanderen, een instelling die geacht werd "het volk" te vertegenwoordigen (in de praktijk een oligarchie van enkele

(1) W. van HILLE, *De bijzondere instellingen van Vlaanderen* (Handzame, 1969).

grote steden) (2). Het totale bedrag werd volgens een verdeelsleutel uitgesplitst over de zelfstandige steden en de kasselrijen. De kasselrijen splitsten hun aandeel op hun beurt verder uit over de eigen fiscale subeenheden, nl. de dorpen en heerlijkheden die onder hun gebied ressorteerden. Dit repartitiesysteem werd *smaldeling* genoemd, de verdeelsleutel *het transport* en de aandelen *quotes* of *contingenten*. De verdeelsleutel binnen een kasselrij werd *het particulier transport* genoemd. De verdeelsleutel werd geacht de onderlinge verhoudingen tussen kasselrijen en grote steden m.b.t. hun financiële draagkracht op basis van economische en de bevolkingstoestand te weerspiegelen.

De verdeelsleutel van het transport van Vlaanderen was zeer rigide: toen eindelijk nog eens in 1517 deze herzien werd, dateerde de vorige reeds van 1408, dus van meer dan 100 jaar geleden, en deze laatste was op zijn beurt ook al een eeuweling (3). De sleutel was de meeste tijd een voorbijgestreefde spiegel, hij volgde allesbehalve de wijzigende economische en demografische verhoudingen tussen regio's in Vlaanderen op de voet. De herziening van 1517 was voorafgegaan door een jarenlang groot-scheeps onderzoek naar de demografische, economische en fiscale toestanden. Maar al zeer snel deed zich weer de nood aan herziening gevoelen en in 1550 werd die wel bevolen, maar het plan kreeg nauwelijks een begin van uitvoering.

(2) De *Staten van Vlaanderen* is een instelling gegroeid uit de invloedrijke steden. Wanneer de Vlaamse steden in de middeleeuwen hun intrede deden als politieke macht, werd de vorst gedwongen om op min of meer geregelde tijdstippen hen te raadplegen, al was het maar om van hen financiële middelen te verkrijgen. Alleen de machtigste steden maakten er deel van uit, en na 1312 betekende dit in de praktijk alleen nog Gent, Brugge en Ieper. Om de grote invloed van die steden in te tomen, werden door de vorst herhaaldelijk pogingen ondernomen om ook andere groepen bij het beleid te betrekken zoals de adel, de clerus, de kleine steden en de plattelandsdistricten (kasselrijen). Maar enkel het Brugse Vrije slaagde erin toegang te krijgen tot het college der Leden. Hoewel de clerus in 1597 eindelijk erin slaagde een beslissende stem te krijgen — mits inruilen van hun fiscale immuniteit — en zo het Vijfde lid werd, bleef de feitelijke oligarchie van de grote steden voortduren tot 1754. Zij het wel dat toen in 1678, van het kwartier van Ieper, stukken door Frankrijk ingelijfd werden, dit lid wegviel en achteraf ook niet meer in de schoot der Leden werd geïntegreerd: bij de teruggave door Frankrijk in 1713 van de steden en kasselrijen Veurne en Ieper, de steden Poperinge en Diksmuide en stad en roede van Menen (dus slechts een deel van het oorspronkelijke Derde Lid van Vlaanderen) vormden zij een eigen onafhankelijk bestuur. Na 1754 werden ook de kleinere steden, en de bestuurlijke districten zoals de kasselrijen en ambachten volwaardig lid.

De Staten van Vlaanderen vergaderden volgens een beurtrol te Brugge, Gent en Ieper. Vanaf de 18de eeuw vooral te Gent. De voornaamste bevoegdheid van de Staten van Vlaanderen lag op fiscaal vlak: het toestaan van een belasting (bede) waartoe de vorst verzocht had. Aan deze instelling was een hele financiële administratie voor de inning der belastingen verbonden. Het archief van de instelling is vooral bewaard in het Rijksarchief te Gent, maar grote stukken zijn ook te vinden in de stadsarchieven van Gent en Brugge (en vóór W.O. I ook te Ieper) en in het archief van Rekenkamer in het A.R.A. Zie: M. NUYT-TENS, *Inventaris van het Archief van de Staten van Vlaanderen* (Brussel, Alg. Rijksarchief, Rijksarchief te Gent, 1986).

(3) Honderd jaar na de invoering van het systeem werd het herzien: de verdeelsleutels dienden immers nodig aangepast; door overstromingen waren bepaalde dorpen geheel verdwenen (Langaardenburg, Waterdam, de haven van Koksijde) terwijl ze op papier (perkament?) in het belastingstelsel nog steeds bestonden (en dus dienden te contribueren), andere dorpen hadden veel geleden door oorlogen (Bredene was verlaten), andere steden waren belangrijk geworden en nog andere hadden aan belang ingeboet. Een nieuwe verdeelsleutel werd opgesteld in 1408 onder Jan zonder Vrees. Om gelijkaardige redenen werd het terug herzien in 1517 onder keizer Karel.

Tot 1543 was het de taak van de ontvanger-generaal (een vorstelijk ambtenaar) om de toegestane bedragen volgens het repartitiesysteem om te slaan en de belasting te innen (4). De geïnde belasting vertrok vandaar naar de Rijksse Rekenkamer. Daar zijn dan ook de meeste archieven erover terug te vinden.

In de kasselrijen voegde de magistraat aan hun quote in de bede nog andere kosten daar bovenop aan toe, nl. de bestuurskosten van de kasselrij zelf (*binnencosten* genoemd) die aldus mee uitgesplitst werden over de dorpen. De kasselrijuitsplitsing werd ook *ommestellinghe* of *uutzendt* (*uytganck*) genoemd. En omdat goedlopende (lees: goedopbrengende) belastingssystemen maar al te graag gekopieërd worden door andere overheidsorganen, voegden de dorps- of heerlijkheidsbesturen daar dan ook nog eens hun kosten bovenop. In de regel waren er twee uitzendingen per jaar (met Sint-Jan (24 juni) en Kerstmis (25 december)). Deze gestapelde belasting werd in de dorpen of heerlijkheid ook de *pointinghe* of *zettinghe* genoemd. Zij werd opgehaald door lokale ambtenaren, de zgn. *pointers* of *zettters*. In de parochierekeningen kan men dan ook sporen van de inning van deze lokale belastingen terugvinden of *rollen* met de bedragen die eenieder diende te betalen.

Ten behoeve van de vastlegging van een verdeelsleutel van het particulier transport werden volkstellingen in de dorpen ressorterende onder een rechtsgebied gehouden (*haardentellingen* genoemd). Deze van 1469 is welbekend. Van enkele rechtsgebieden zijn niet alleen de aantallen, maar nog de volledige naamlijsten bewaard van de inwoners van de onderscheidene dorpen en heerlijkheden. Dit is bv. het geval met de kasselrij Sint-Winnoksbergen, de steden Hondschote en Mardijke en Westieperambacht. Onnodig te zeggen dat dit voor genealogen die in het verre verleden naar sporen zoeken een erg waardevolle bron is (5).

Elke belastingsplichtige diende bij te dragen volgens zijn vermogen. De *smaldeling* was dus echte persoonsbelasting (6). Dit gebeurde niet zoals heden ten dage, op basis van een aangifte en controle, maar door schatting en berekening, steunend op uiterlijke tekenen van welstand. Met welke formules het persoonlijke bedrag precies vastgesteld werd is bij gebrek aan bronnen en reglementering niet precies geweten, maar zeker is dat volgende criteria een rol speelden:

(4) Als voorbeeld van deze gang van zaken verwijst A. ZOETE, De haardtelling van 1469 . . . , (a.w.) naar de stand van zaken ca. 9 november 1469 binnen zijn ambtsgebied, meegedeeld aan de Rijksse Rekenkamer door Jacob Donche, algemeen-ontvanger van Vlaanderen in het kwartier van Gent.

(5) Voor de haardentellingen met naamlijsten, zie: Th. VERGRIETE, De haardentelling anno 1469 in de kasselrij Sint-Winnoksbergen, in: *Vlaamse Stam*, jg. 2 (1966) pp. 360-372 en jg. 3 (1967) pp. 107-111; N.N., Le dénombrement des feux (1469) de la prévôté Saint-Donat dans la châtellenie de Bergues, in: *Vlaamse Stam, Edition spéciale en français réservée aux membres du Centre de Recherche Généalogique Flandre-Artois*, jg. 3, nr. 1 (februari 1971), pp. 11-14 met reproductie van het origineel. E. WARLOP & M. MISPELON, Haardentelling van Hondschote anno 1469, in: *Vlaamse Stam, Edition spéciale* . . . jg. 3, nr. 5-6 (december 1971) pp. 1-24 (met reproductie origineel) E. WARLOP & M. MISPELON, Feux de Mardijke (1469) in: *Vlaamse Stam, Edition spéciale* . . . jg. 4, n° spécial, pp. 1-15 (met reproductie origineel). P. DONCHE, De haardentelling van Westieperambacht 1469, in: *Vlaamse Stam*, jg. 24, nr. 11-12, november-december 1988, pp. 517-539. Voor haardentellingen zonder naamlijsten of in het algemeen, zie J. DE SMET, Le dénombrement des foyers en Flandre en 1469, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, dl. XCIX (Brussel, 1935) pp. 105-150. Voor een zeer grondig geanalyseerde haardentelling en met een uitgebreide inleiding, zie: A. ZOETE, De haardentelling van 1469 in Veurne ambacht, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, dl. CLVI, pp. 55-133 (Brussel, 1990).

(6) Zie ook J. DE SMET, De belastingen in het graafschap Vlaanderen in vroeger eeuwen, in: *Het Brugs Ommeland*, 1969, pp. 18-35. Over de "ommestellinghe" in 1695 te Poperinge, zie: Dr. H. RONSE de CRAENE, De bevolking van Poperinge anno 1695 (III), in: *Westhoek - Genealogisch Jaarboek V*, (Dikkebus, 1988) pp. 21-24.

- het grondgebruik, *bedrijf* genoemd, hield rekening met de oppervlakte en de waarde van gebruikte gronden. Geheel in de opvatting van een personele belasting was het de gebruiker (pachter) die ervoor betaalde en niet de eigenaar (tenzij voor de gronden die hij zelf gebruikte);
- de *negotiatie*: de handel of het uitoefenen van een ambacht;
- de *gestaethede*: het vermogen in het algemeen: grond- en kapitaalbezit, lonen en inkomsten van ambten, renten en inkomsten uit feodale rechten.

Voor de belasting op het *bedrijf* kon men beroep doen op de landboeken van de parochie, een soort voorloper van het kadaster, opgemaakt door landmeters. Onder bedrijf vielen niet alleen het landbouwbedrijf maar ook molens, visserijen en herbergen. De zetting van het bedrijf werd betaald door hij die het bedrijf werkelijk uitoefende, of hij nu eigenaar dan wel huurder was. Vermindering in waarde van het goed — voor zover het niet de schuld van de gebruiker was — werd in rekening gebracht, vermeerdering niet, omdat men de goede wil van de gebruiker niet wilde belasten.

Bij de belasting op de *negotiatie* of handel maakte men onderscheid tussen kooplieden die in- en verkochten, zoals paarden- en veehandelaars, handelaars in graan, lijnwaad, wijn, enz., kooplieden die inkochten in het groot en verkochten in het klein (kruideniers, winkeliers, enz.) en zij die grondstoffen inkochten voor verwerking (wevers, bakkers, beenhouwers, huidevetters, brouwers, enz.). Met de bepaling van het *apparent gewin* hadden de pointers en zettters het hier wel niet gemakkelijk, ook al omdat de handelaars geen boekhouding moesten kunnen voorleggen. De pointers wonnen inlichtingen in over het verkoopcijfer, en de te verwachten winst voor ieder soort koopwaar.

De *gestaethede* was de hogere of lagere stand die men in de samenleving bekleedde. Arme werklieden vielen buiten de belasting hierop. Ook hier werd men belast volgens het *apparent ghewin* dat men uit zijn stand trok. Men lette op het aantal knechten en meiden die men in dienst had, of men gewin trok uit het bezit van paarden, koeien of schapen, of men een ambacht als zelfstandige uitvoerde (metselaar, schoenmaker, voerman, schipper, enz.), of een hoger ambt uitoefende zoals schepen, griffier, notaris, advocaat, heelmeester, koster, schoolmeester, landmeter, enz. Men hield wel rekening met het aantal kinderen ten laste, schulden, pachtkosten, geleende gelden. Anderzijds ook op inkomsten uit renten en cijzen, ongeacht of deze in of buiten de parochie gelegen waren.

EEN NIEUWE SOORT BELASTING: DE IMPOST

Volgen heden ten dage de nieuwe belastingen elkaar aan sneltreinvaart op, dan was dit in het verleden toch wel even anders. Pas 250 jaar na de invoering van het Transport van Vlaanderen, kwam in 1543 een nieuw soort provinciale organisatie voor de belastingen tot stand. De Staten van Vlaanderen die tot dan toe enkel het orgaan geweest was dat de goedkeuring van de beden voor zijn rekening nam, ging thans ook de voornaamste rol spelen op de controle en de inning van de nieuwe belastingen.

Vlaanderen werd op fiscaal gebied opgedeeld in de 4 *quartieren*, overeenstemmend met de 4 "Leden" van de Staten van Vlaanderen: Brugge, Gent, Ieper en het Brugse Vrije. Elk had dus fiscaal een deel van Vlaanderen onder zijn bevoegdheid. Het kwartier van Ieper bv. omvatte niet minder dan 7 kasselrijen: Ieper, Veurne, Sint-Winnoksbergen (Bergues), Broekburg (Bourbourg), Kassel, Belle (Bailleul) en Waasten (Warneton). *Commiezen* van de Staten inden in elk kwartier een nieuw soort belasting die *impost* werd genoemd (7).

De nieuwe belastingen waren indirecte belastingen op verbruiksgoederen zoals wijn, bier en vlees, dus een belasting verstopt in de aankooprijzen van deze goederen, (vergelijk met onze hedendaagse accijnzen op alcoholische dranken, sigaretten, benzine). Dergelijke types belastingen bestonden al veel langer in de steden, maar niet op het platteland. De nieuwe belastingen waren bedoeld voor de betaling van buitengewone beden. De gewone beden bleven bestaan op de aloude manier van het repartitiesysteem.

Mede door de rampzalige historische gebeurtenissen in de tweede helft van de 16de eeuw werd het nieuwe systeem snel populair. De godsdienstoorlogen van de 16de eeuw lieten immers op het Vlaamse platteland zeer veel dorpen totaal verwoest achter: hele bevolkingsgroepen waren gevlucht, sommige dorpen lagen er totaal verlaten bij. Het herstel sleepte bovendien zeer lang aan, de toestand zou pas met het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) min of meer normaliseren.

De verhoudingen in de kasselrijtransporten van 1517 correspondeerden dan ook op geen enkele manier meer met de werkelijke economische en demografische toestand, en nog minder met de verhoudingen tussen de dorpen onderling (de essentie van het repartitiesysteem) en waren dus totaal onbruikbaar geworden. Van een geheel verlaten dorp kon nog moeilijk verwacht worden dat het welk aandeel dan ook nog zou opbrengen . . . De kasselrijtransporten werden gelaten voor wat ze waren en de lokale kasselrijbesturen stapten over op rechtstreekse belastingen op gebruikte gronden en het vee.

NOG MEER BELASTINGEN: DE NIEUWE IMPOSITIËN

In 1588 en in 1591 werd door de Staten van Vlaanderen het impoststelsel opnieuw ingericht, door de zogenaamde *nieuwe impositiën* in te voeren.

Drie reeksen belastingen werden voortaan geheven:

- a. de oude dubbele impost (oude bedragen gewoon verdubbeld in 1588!);
- b. nieuwe accijnzen op wijn en bier;
- c. de eigenlijke nieuwe impositiën, deze omvatten:
 1. tollens geheven bij de invoer van wijn, brandewijn, zout en vis;
 2. accijnzen op het verbruik van bier, wijn en brandewijn;
 3. persoonlijke belastingen geheven op het bezit, het slachten of uitvoeren van vee, vanaf 1591. Deze belasting werd *bestiaelghelt* genoemd.

(7) N. MADDENS, De crisis op het einde van de XVIde eeuw in de kasselrij Ieper, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XXXIX, 1961, pp. 365-390; IDEM, *De financiële organisatie der Staten van Vlaanderen (1588-1621)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1957, herzien 1958; IDEM, De invoering van "nieuwe middelen" in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van keizer Karel V, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LVII, 1979, pp. 342-363.

DE PRAKTIJK VAN DE INNING DER NIEUWE IMPOSITIEËN

We beschreven reeds hoe het transport, als personele belasting in de eerste lijn, bij de bewoners van de dorpen geïnd werd door lokale belastingsambtenaren, leden van het dorpsbestuur. De inning van de belasting op de verbruiksgoederen verliep totaal anders: de commiezen van de kwartieren van Vlaanderen konden onmogelijk zelf alle belastingsplichtigen gaan bezoeken, maar evenmin deden zij hiervoor beroep op lokale besturen. Zij gebruikten hiervoor het reeds van aloude tijden in de steden beproefde systeem van *verpachting* van de belasting.

Hoe werkte dit systeem? De inning van een bepaalde verbruiksbelasting (bv. op het brouwen van bier, het slachten van vee) werd voor een bepaald gebied (ofwel een subkwartier, ofwel een dorp binnen een subkwartier) openbaar aangeboden. Individuele personen konden een bod doen. De hoogste bieder verkreeg het recht die bepaalde belasting in dat bepaald gebied te innen. Meestal werd dit twee maal per jaar georganiseerd: een winterseizoen (ingaaend op 1 november) en een zomerseizoen (ingaaend op 1 mei). De inning van de belasting was dus een privaat-onderneming, die door de pachter beschouwd werd als een handelszaak. Het systeem zorgde er niet alleen voor dat de staat altijd zijn aandeel kreeg — borggen en certifianten stonden daar voor in —, maar ook de inning werd ter harte genomen, daar de pachter moest zien de zaak winstgevend te maken voor zichzelf.

Als voorbeeld beschouwen we enkele verpachtingen uit de nieuwe impositiën in het kwartier van Ieper (verdeeld in 11 subkwartieren) rond 1650 (8).

Volgende accijnsen werden geheven:

- een stuiver op elke stoop wijn ten laste van de *tappers* en 5 stuivers op elke stoop brandewijn ten laste van de *stoochers ofte distilleerders*. Verpacht per subkwartier;
- de *brauwersgulden*: een gulden (= 20 stuivers) op elke ton bier (met waarde 50 stuivers); zes stuivers voor elke ton bier waard 30 tot 50 stuivers, ten laste van de brouwers en 10 stuivers op elke ton *gecorrumpert ten azijne*. Verpacht per subkwartier;
- het *grote slachtgeld*: een belasting op het vleesverbruik;
- de belasting op de *weydende en ghersende bestiaelen*, (weidende en grazende vee) vaak ook kortweg het *coegeldt* genoemd. Soms wordt er nog aan toegevoegd: *mitsgaders op de werckende ende heurpeerden* (werk- en verhuurde paarde). Deze belasting werd voor elk subkwartier apart verpacht volgens de afzonderlijke dorpen in het subkwartier. Dit is begrijpelijk, omdat daar waar de andere belastingen op een relatief klein aantal belastingsplichtigen van toepassing is (de herbergiers, de brouwers, de slachters van een subkwartier) zijn er natuurlijk in een subkwartier veel meer onderscheidene eigenaars van vee, zodat dit per dorp uitgesplitst werd. Een pachter mocht wel bieden op meer dan één dorp;

(8) Het kwartier van Ieper was onderverdeeld in 11 subkwartieren: de stad en het schependom van Ieper, de kasselrij Ieper, Kassel en Kasselambacht, Hazebroek en de dorpen errond, Steegers en de heerlijkheid van Watervliet, Waten en de dorpen errond, Steenvoorde en de dorpen errond, Belle en Belleambacht, Roeselare en Roeselareambacht, en de stad en het district van Mergem (= Merville).

- de belasting op de *hoornbeesten treckende uit de lande van Vlaanderen*: een exportbelasting dus. Ook vermeld als de *grote uyt-drijf*. Verpacht per subkwartier.
- soms nog wordt afzonderlijk de belasting op de *weydende schaepen* vermeld, soms samengenomen met deze op de *bestiaelen*.

De pachtsom werd bepaald door instel en opbod. Op de instelprijs werd slechts een kleine premie (1/30ste van het instelbedrag) toegekend aan de pachter, op de verhogingen veel grotere premies (bv. 1/6de, 1/4de, 1/3de tot de helft van de verhoging), dit uiteraard om het opbieden aan te moedigen. Verhogingen door opbod was natuurlijk in het voordeel van de belastingsinstellingen en bovendien risicoloos. Wegens de hogere premie ook wel voor de pachters, maar hier niet zonder risico: de pachter moest er in zijn achterhoofd wel rekening mee houden dat hij het eindbedrag wel degelijk bij elkaar zou kunnen innen, bij teveel opbieden riskeerde hij immers uit eigen zak te moeten bijpassen.

Een voorbeeld illustreert dit: verpachting van het grote slachtgeld van het 2de (sub)kwartier (= de kasselrij Ieper): (de bedragen in kleine romeinse cijfers in de originele tekst werden meteen in arabische omgezet) (9).

Ingesteld bij Frans Viaene op 540 p(onden) p(arisis) en verhoogt up den 1-sten pen(ninc) bij Jan Bap(tis)te Donce met vijftich pon(den) par(isis) en bij den zelven Viaene up den 4den pen(ninc) met vijftich pon(den) en verhoogt op de helft bij Jan Bap(tis)te Donce met 50 pon(den) par(isis) en(de) alsoo up hem gebleven voor 690 pon(den) par(isis).

Er werd dus tegen elkaar opgeboden, maar ook was er soms geen tegenbieder of zelfs geen opbod en bleef de pachtprijs op de instelprijs. Kijken we naar de namen van de instellers/opbieders dan ziet men voortdurend en jaren na elkaar dezelfde personen voorkomen. Een aantal maakte er dus toch wel een (partime?) beroep van. Er was geen specialisatie in een bepaalde belasting, enkel min of meer in de subkwartieren of in de afzonderlijke dorpen. Dit laatste zal wel te maken hebben met de woonplaats van de pachters.

HET MAALDERIJGELD

Onder de aartshertogen Albrecht en Isabella werd in 1614 aan het impoststelsel andermaal een nieuw type belasting toegevoegd: teneinde de gelden op te brengen voor het graven aan een nieuw kanaal Gent-Brugge-Oostende (het *nieuw gedelf*) werd een belasting op het graan ingevoerd (augustus 1613) (4 stuiver per zak en per halfjaarseizoen) (10). Deze belasting werd *maaldertijgeld*, *maalrecht* of *moulagie* genoemd. Oorspronkelijk was het bedoeld als enkele éénmalige heffingen, maar toen de bedragen niet bleken te volstaan, werd er in september 1614 een vaste kas van gemaakt. speciaal bestemd voor de financiering van openbare werken.

(9) ARA, Rekenkamer nr. 29106, f° 23 (seizoen ingaand 1 november 1653).

(10) In feite was het een herinvoering, want reeds onder keizer Karel was op 9 april 1538 deze centrale belasting opgelegd, verdeeld over de vier kwartieren van Vlaanderen.

Het decreet van 1614 voorzag de mogelijkheid voor de besturen om die belasting af te kopen tegen een personele belasting van een vast bedrag (3, maar een half jaar later al 6 stuiver per persoon) op elke persoon ouder dan 6 jaar (11). 6 jaar werd als de leeftijd beschouwd waarop het aandeel van brood in de voeding doorslaggevend werd. De personen waarop de belasting van toepassing was werden dan ook de "brood-eters" genoemd. Hiervoor werden uiteraard inwonerslijsten aangelegd, die genealogisch dan ook zeer waardevol zijn. De vroegste lijsten vermelden de namen van alle gezinsleden, de volgende lijsten niet meer, en baseerden zich louter op de eerste, en kwamen vaak neer op schrappen van de overleden personen (12).

Wanneer de magistraat van een rechtsgebied besliste deze belasting te verpachten, gebeurde dit op gelijkaardige manier als voor andere nieuwe impositieën (instel en opbod).

LATERE EVOLUTIES IN HET BELASTINGSSYSTEEM

Het hele fiscale systeem van de Staten van Vlaanderen begon rond ongeveer 1620 vaste vorm te krijgen. Elk van de vier kwartieren had éénzelfde financiële inrichting. Er waren drie commiezen werkzaam in ieder kwartier, die elk een bijzondere kas beheerden: de kas van de oude impost, de kas van de nieuwe impositieën en de kas van het maalderijrecht.

Het oude repartitiesysteem verdween echter niet, hoewel het meer en meer in de schaduw werd gesteld door de nieuwe soorten belastingen. In 1631 kwam er zelfs nog eens een nieuw transport tot stand, het vierde en tevens laatste — het hield stand tot 1796.

Grosso modo bleef de fiscale organisatie van Vlaanderen in deze vorm voortbestaan tot 1754. Er kwamen nog wel in de loop der jaren nieuwe inkomstenbronnen bij, zoals het zegelrecht (begin 18de eeuw), de *bargie* of provinciale bootdienst (eind 17de eeuw), barrière-rechten op steenwegen, sagselden, passagegelden, convooirechten, enz. Deze hebben echter niet direct met personen te maken en zijn dus voor genealogen niet zo interessant.

SPECIALE BELASTING

Ten slotte vermelden we nog enkele speciale belastingen, die hetzij slechts op specifieke goederen van toepassing waren, ofwel toch op algemene wijze, maar slechts gedurende een beperkte periode geheven werden, maar genealogisch waardevol zijn.

(11) D. DALLE, *De bevolking van Veurne-Ambacht in de 17de en 18de eeuw*, verhandeling van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. XXV, 1963, nr. 49 (Brussel 1963), pp. 43-46.

(12) P. DONCHE, Genealogische gegevens in de rekeningen van het maalrecht, in: *Vlaamse Stam*, jg. 27, nr. 6, juni 1991, pp. 297-298.

DE 100ste, 20ste EN 10de PENNING

Onder keizer Karel V werden er in de jaren 1542-1555 een reeks ongebruikelijke directe heffingen doorgevoerd om de buitengewone bedden op te brengen:

- In 1542-43 een *100ste penning* (een belasting van 1 % dus) op de uitgevoerde waren en een *10de penning* (10 %) op de handelswinsten, huurwaarde van onroerende goederen en lonen van dienstpersoneel.
- Ook zijn zoon Philips II wou in dezelfde richting doorgaan en vroeg in 1556 aan de Staten-Generaal toelating om dergelijke belastingen te heffen. Er kwam hevig protest. Hij moest zich tevreden stellen met een 10de penning op de onroerende goederen en op handelswinsten. In 1558-1560 deed hij een tweede poging: er werd een gelijkaardige bedde toegekend die 9 jaar lang doorliep onder de vorm van een 10de penning op de onroerende goederen en een 20ste (5 %) op de handelswinsten.
- Toen Don Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva, voor Philips II landvoogd der Nederlanden werd, ondernam ook hij een nieuwe poging om een centrale belasting in te voeren die alle gewesten op dezelfde wijze zou treffen en de vorst van grote en regelmatige inkomsten zou verzekeren (waarbij de koning dan niet meer van de toestemming der Staten zou afhankelijk zijn). Zijn systeem bestond uit een éénmalige heffing van de 100ste penning op het totale vermogen (1569), een permanente 20ste penning bij de verkoop van onroerende goederen en op de export.

Tegen de permanent bedoelde belastingen brak er hevig verzet los, vooral de 10de penning werd exorbitant hoog ervaren. Alva deed een stap terug en zette dit om in een gewone bedde, op te brengen via een 20ste penning op de onroerende goederen en een accijns van 10 schellingen groten per vat ingevoerde wijn. Na een nieuwe poging moest hij evenwel in mei 1572 finaal afzien van zijn centraliserende belastingplannen wegens het algemeen verzet ertegen. Hij hield het dan maar weer terug op een gewone bedde opgebracht met een 10de en 20ste op de huurwaarde van onroerende goederen en een 20ste op de handelswinsten. Deze werden in 1576 weer afgeschaft (13).

De cohieren van deze belastingen zijn genealogisch zeer waardevol, omdat ze de hele bevolking van het dorp weergeven, waarbij we kennis nemen van omvang van pacht of bezit van onroerende goederen van eenieder. Ook kunnen we in de cohieren van tijdens of na de godsdienstoorlogen, gevluchte of verbannen dorpsgenoten vermeld zien. De penningcohieren zijn verspreid over diverse archiefbewaarplaatsen, maar toch zijn reeds verscheidene ervan bewerkt geworden (14).

(13) J. DECAVELE en J. VANNIEUWENHUYSE, *Archiefgids, dl. 1 Oud Archief*, (Stadsarchief van Gent, Gent, 1983), pp. 42-43; F.H.M. GRAPPENHAUS, *Alva en de tiende penning*, (1982).

(14) Zie voor een grondige bewerking bv. J. BEUN, *Wijtschate in 1569*. Historische gegevens uit het kohier van de 100ste penning, in: *Iepers kwartier*, jg. 26, nrs. 2-3, (juli 1990), pp. 75-80 en nr. 4 (november 1990), pp. 87-103. Penningcohieren worden bewaard in (vooral) S.A. Gent (403 bundels op microfilm), A.R.A., fonds Raad van State en Audiëntie, maar ook in: S.A. Veurne, R.A. Brugge, fonds Generaliteit der Acht Parochies, en liassen Brugse Vrije.

HET LEENVERHEFFINGSRECHT

De feodaliteit of leenroerig stelsel is welbekend. Als instelling bleef het leenstelsel bestaan tot aan het eind van het Ancien Régime. Leengoederen gingen in principe geheel en onverdeeld over op de oudste zoon, bij gebrek aan zonen, op de oudste dochter of anders op de oudste en naaste mannelijke erfgenaam, de *hoir feudale*. Slechts met bijzondere toelating mocht een leengoed van eigenaar veranderen door verkoop of schenking (15).

De graaf van Vlaanderen bezat verscheidene zgn. prinselijke leenhoven, dit zijn administratieve en rechterlijke instellingen die de leenoverdrachten registreerden en recht spraken in geschillen. Bij overdracht van een leengoed werd door de nieuwe leenhouder een *rapport of denombrement* opgemaakt en ingediend bij het leenhof waar van het leen afhing. Het denombrement bevat een summier omschrijving (grootte en ligging) van het leengoed en de oude en nieuwe eigenaar. Deze denombrementen (steeds op gezegeld perkament, vaak ook met de handtekening van de indiener) dienden voor het vaststellen van een belasting, het *leenverheffingsrecht*, ook *relief* genoemd (16). De inning van het relief gebeurde voor de lenen onder Vlaanderen door de Rijksse Rekenkamer. Na betaling van de belasting aan de baljuw, kreeg de leenhouder een ontvangstbewijs: een *recipisse*.

Het is duidelijk dat wegens de manier van overerven en de registratie van oude en nieuwe eigenaar in zowel de denombrementen (en recipissen) als de leenverheffingsregisters, dit een zeer interessante bron is die toelaat vele generaties te overbruggen tot in een zeer ver verleden, op voorwaarde natuurlijk dat de familie leengoederen in bezit had. De leenverheffingsregisters van de prinselijke leenhoven, behoren dan ook tot de erg gegeerde en druk geraadpleegde bronnen door genealogen uit de voorbije eeuwen.

(15) Naast verkoop kon een leen uitzonderlijk ook door schenking overgaan. Maar dat de overdracht langs familiebanden zeer primeerde, blijkt uit een speciaal recht, *beclachte van naerhede* dat bloedverwanten van een verkoper/schenker van een leen hadden, om het verkochte leen te *naasten*, d.w.z. het eigendomsrecht op te eisen als ze konden aantonen dat ze volgens de feodale verwantschapsstructuur dichter verwant waren aan de verkoper/schenker dan de koper. De koper had hier tegen geen verhaal, maar werd natuurlijk wel schadeloos gesteld voor de koopsom en de gemaakte kosten.

Leengoederen waren meestal onroerende bezittingen zoals gronden, hofsteden, woningen, bossen, enz., maar er bestonden ook leengoederen onder de vorm van renten, en zelfs openbare functies of lagere ambten.

Voor het leenrecht zie ook: R. OPSOMMER, *Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt: het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw* (Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995), 2 delen.

(16) Soms werd een algemene inventaris opgemaakt van de leengoederen afhankelijk van een leenhof, een zgn. *leenregister*, in dit geval werd bij alle leenbezitters ook om een denombrement gevraagd (bv. in 1477 bij ordonnantie van Maximiliaan van Oostenrijk teneinde zijn vazallen tot de oorlog te kunnen oproepen en te belasten).

HET HOOFDGELD

Een speciale belasting die in de door Frankrijk veroverde (en later deels terug afgestane gebieden werd opgelegd in de 17de eeuw, was het *hoofdgeld* (17) of *capitatie* (Fr.: *capitation*). Deze belasting werd in 1694 uitgevonden door Sébastien le Prestre, seigneur de Vauban, de militaire ingenieur van Lodewijk XIV die bij ons vooral gekend is als fortbouw (18). De belasting moest toelaten de voortdurende oorlogen van Lodewijk XIV te financieren.

Hoewel bedoeld om slechts uitzonderlijk toegepast te worden, werd ze steeds frekwenter om uiteindelijk definitief te worden. Het vernieuwende aan de belasting was dat zij evenredig zou zijn met het vermogen en dat iedereen belastbaar zou zijn. De bevolking werd daartoe ingedeeld in klassen volgens hun vermogen, waarvoor een bepaalde belastingssom werd vastgesteld.

Het origineel edikt van 18 januari 1695 deelde de bevolking in, in 22 klassen (19):

- de eerste klasse bestond uit de leden van de koninklijke familie, de staatsministers, enz., en betaalde 2000 pond;
- de tweede klasse omvat prinses, hertogen, maarschalken, enz., en betaalde 1500 pond;
- de *edelmans, heeren van parochieën, de edellieden besittende leen ende casteel* werden getakseerd in de 10de (120 pond) tot 15de (40 pond) klasse;
- klasse 18 (10 pond) omvatte kapiteinen en luitenanten van de burgerwachten, geneesheren, chirurgijnen en apothekers van steden van 1ste en 2de rang, notarissen van steden van de 2de rang, enz.;
- klasse 19 (6 pond) omvatte de *edelmans geen leen nochte casteel hebbende*, — schepenen, griffiers, ontvangers van kleine steden, burgers die van hun renten leefden en notarissen van kleine steden;

(17) De term *hoofdgeld* schijnt echter wel al eerder soms voor personele belasting aangewend geweest te zijn: zie bv. S. RIEM, Het hoofdgeld te Poperinge in 1673, in: *Westhoek, ts. voor geschiedenis & familie-kunde in de Vlaamse & Franse Westhoek*, jg. 11, nr. 3 (1995), met ook een verwijzing naar het hoofdgeld van 1668. De belasting werd door de stad gegeven om aan opgelegde militaire contributies te kunnen voldoen.

(18) Hij werd geboren te Saint-Léger-de-Foucherets (thans Saint-Léger-Vauban) in 1633. Arm geboren, werkte hij zich op tot de hoogste functies. Hij leidde 53 belegeringen, bouwde als militair ingenieur 33 forten en herstelde er meer dan 300. Op het einde van zijn leven publiceerde hij een voorstel tot belastingshervorming onder de titel "*Project d'une dime royale*" (1707), waarin hij aanstuurde op een gelijke belasting van iedereen. Hij haalde zich hiermee de woede van de adel op de hals en viel in ongenade bij Lodewijk XIV. Hij overleed kort daarop.

(19) Zie bv.: D. DALLE, zie hoger, p. 15 noot 2 en ook: H. RONSE-de CRAENE, De bevolking van Poperinge anno 1695 (II), in: *Westhoek Genealogisch Jaarboek IV* (Dikkebus, 1987), pp. 17-41. Deze laatste auteur vermeldt een belasting van 2 pond voor klasse 22.

— klasse 20 omvatte geneesheren, chirurgijnen en apothekers van kleine steden, notarissen en praticiens (pleitbezorgers) van gemeenten, *nering-doenders* van kleine steden, hoteliers en waarden van gesloten steden, enz. ;

— klasse 21 omvatte de kleinere "nering-doende" lieden ;

— klasse 22 (arbeiders) betaalde 1 pond.

Landbouwers, steunend op de pachtwaarde van hun bedrijf zouden ingedeeld worden in de 15de tot 20ste klasse, maar omdat dit teveel opzoekingen zou vergen, besloot de intendant van Westelijk Vlaanderen, hen te belasten in verhouding tot de grootte van hun bedrijf, met correcties rekening houdend met de vruchtbaarheid van de gronden. Waren vrijgesteld van de belasting : bedelorden, bedelaars, behoeftigen die minder dan 40 schellingen belast waren in de gewone ommestelling. De geestelijkheid, waarvan Lodewijk XIV wel een "*don gratuit*" verwachte, waren ook vrijgesteld.

De belastingscohierien geven ons een perfecte doorsnede van de niet-behoefte bevolking van steden en kasselrijen, met een indicatie van hun relatieve welstand (20).

Pieter DONCHE

(20) Zie bv. voor Poperinge : H. RONSE-de CRAENE, zie hoger en voor Ieper : P. DONCHE, *Inwoners van Ieper volgens de hoofdgeldbelastingscohierien van 1710, 1711 en 1712* (Berchem, 1996).